

מפגש יוסף והאחים

כאשר מגיעים האחים אל יוסף, הוא מתנכר אליהם וחושד בהם כמרגלים. האחים, בתגובה, ממהרים להכחיש זאת, ואף מוסיפים פרטים אישיים עליהם ועל משפחתם:

לא אֲדַנִּי וְעַבְדִּיךָ בָּאוּ לְשִׁבְרִי אֲכָל. כָּלֵנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד נָחֲנוּ כְּנִים אֲנַחְנוּ לֹא הָיוּ עַבְדֶּיךָ מְרַגְלִים (מ"ב, י-יא).

יוסף מתעקש בטענתו כי הם מרגלים, והאחים חוזרים על הסברם:

שָׁנִים עֶשֶׂר עַבְדֶּיךָ אַחִים אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה הֶקְטַן אֶת אֲבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד אֵינָנוּ (יג).

יוסף מציע מבחן:

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר מְרַגְלִים אַתֶּם. בְּזֹאת תִּבְחָנוּ חֵי פְרָעָה אִם תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם בָּבוֹא אַחֵיכֶם הֶקְטַן הִנֵּה. שְׁלַחוּ מִכֶּם אֶחָד וַיִּקַּח אֶת אַחֵיכֶם וְאִתָּם הָאֶסְרוּ וַיִּבְחָנוּ דְּבָרֵיכֶם הָאֵמֶת אַתְּכֶם וְאִם לֹא חֵי פְרָעָה כִּי מְרַגְלִים אַתֶּם (יד-טז).

למרות ניסיונם של האחים להפריך את החשדות נגדם, על ידי אזכור בנימין, אין חשדות אלו נעלמים. יתרה מזאת: נראה שדווקא אזכורו של בנימין הוא שמחזק חשד אפשרי,¹ ויוסף דורש להעמיד את האחים במבחן: תשעה מהם ייאסרו במשמר, ואחד יחזור הביתה, וישוב עם בנימין אל יוסף.

1. דבר זה תלוי במחלוקת הפרשנים, כיצד יש להבין את דברי יוסף: "הוא אשר דברתי אלכם לאמר מרגלים אתם". אם מילים אלו מתייחסות למשפט האחרון של האחים – שבו הזכירו את בנימין (ואת יוסף) – הרי שדווקא אזכור זה הוא שהגביר את החשד: כיצד ייתכן, לטענתכם, שאחד מכם נשאר עם אביו? והרי דרך התנהגות זו אופיינית דווקא למרגלים (ראה: ספורנו, כלי יקר, רש"ר הירש). לפי פירוש זה, צריך להבין את מבחנו של יוסף: כיצד הבאת בנימין תוכיח את דברי האחים? רוב הפרשנים שאחזו בהסבר זה מציעים, שהבאת בנימין בלבד אכן לא תפריך את החשד, אך על ידי הבאתו יוכל יוסף לחקור אותו, ומתוך כך לבדוק את אמיתותם של האחים. אמנם יש מפרשים שמילים אלו של יוסף עומדות בפני עצמן, ואינן מתייחסות לדיבור הקודם של האחים (דרך זו נבקש גם אנו לנקוט, ואף ננסה להוכיח אותה). לפי זה, יוסף קיבל את דברי האחים, שדווקא היעדרו של בנימין מוכיח את טענתם שאינם מרגלים, ועל כן הוא מציע לבחון את אמתות דבריהם על ידי הבאת בנימין אליו (כך פירשו: שפתי חכמים והנצי"ב).

הדו־שיח שבין יוסף והאחים סביב אזכורו של בנימין איננו מובן: מה תועלת ראו האחים בכך? כיצד חשבו שהדבר יפריך את החשדות נגדם? מדוע הימצאותו של אח נוסף במשפחה מוכיחה כי עשרת אָחיו אינם מרגלים? יותר קשה הצעת המבחן של יוסף: כיצד הבאת בנימין תשכנע את יוסף בצדקת דברי האחים? וכי אם אכן היו האחים מרגלים, כטענתו של יוסף, וסיפורם על האח הנוסף הוא שקרי, ואין להם אח נוסף – האם לא יוכלו להביא אדם אחר ולהציגו בפני יוסף כבנימין?

הפרשנים מעלים אפשרויות שונות להסביר את הדו־שיח שבין האחים, ואת המבחן שמציע יוסף בהבאת בנימין אליו.² ישנם פרשנים שבעקבות דברי חז"ל³ מוסיפים דברים על הדו־שיח המפורט בפסוקים, ולפי זה מבארים את המבחן שהציע יוסף לאחים.⁴

אולם נראה שניתן לבאר פסוקים אלו באופן אחר לגמרי. נתבונן שנית בהצעה שהציע יוסף לאחים, ונחלק אותה למשפטים באופן הבא:

(א) חִי פְרָעָה אִם תִּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם בָּבֹא אָחִיכֶם הִקְטַן הַנֶּה.

(ב) שְׁלַחוּ מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח אֶת אָחִיכֶם

(ג) וְאַתֶּם הָאֲסוּרוֹ

(ד) וְיִבְחֲנוּ דְבָרֵיכֶם הָאֵמֶת אֶתְכֶם וְאִם לֹא חִי פְרָעָה כִּי מְרַגְלִים אַתֶּם.

לכאורה, שליחת אחד האחים לשם הבאת בנימין למצרים (ב) היא שתבחן את דברי האחים (ד). אולם הקטע המצוין באות ג – "ואתם האסרו" – מפריד בין שני החלקים. אמנם טבעי הדבר, שבמשך הזמן שיארך לאח האחד לחזור אל ביתו ולהביא משם את בנימין, יוחזקו שאר האחים במעצר – שהרי חשד ריגול כבד עומד כנגדם; אך סדר המשפטים בדברי יוסף אומר דרשני: היה יותר נכון לומר: 'אתם האסרו [ובינתיים] שלחו מכם אחד ויקח את אחיכם ויבחנו דבריכם האמת אתכם'.

סדר המשפטים מעלה אפשרות, **שלא הבאת בנימין היא שתבחן את אמינותם של האחים**. באמת, ישנם שני חלקים בהצעת יוסף: הוא מבקש שהאחים יביאו את בנימין אליו,⁵ ובנוסף הוא מציע להעמיד את כנותם במבחן. לשם כך הוא אוסר אותם, ואז "יבחנו דבריכם". סביר להניח, שיוסף מציע לבדוק בעצמו את אמינותם של האחים. מצרים היא מעצמה גדולה וחזקה ויוסף הוא השליט על הארץ. אין לו כל בעיה לברר פרטים על אודות האחים. ברשותו, מן הסתם, מערך מודיעין משוכלל,

2. וראה לעיל, הערה 1.

3. בראשית רבה פרשה צא ז, מהד' תיאודור־אלבק עמ' 1128.

4. ראה רש"י ורמב"ן.

5. לא התייחסו כאן למטרת הבאתו של בנימין אל יוסף. הרב 'ו' מדרן הסביר כי יוסף ביקש לבחון את האחים דווקא בנקודה זו, אם לא יישמעו לו ויסרבו להביא את בנימין אליו. דברי ר"י מדרן משלימים את דברינו כאן. ראה: 'ו' מדרן, 'במקום שבעלי תשובה עומדים (פרשת יוסף ואחיו)', מגדים ב, תשמ"ז, עמ' 54-78.

שבאמצעותו הוא יכול להשיג כל מידע שיחפוץ על האנשים המפוקפקים שלפניו.⁶ בירור כזה יכול להיעשות תוך זמן קצר: יום-יומיים, או שבוע, או יותר – למעשה, אין לו כל סיבה למהר, כל עוד האחים מוחזקים במשמר וסכנת הריגול נעלמת. גם אם יארך הדבר חודשים ואפילו שנים – אין הדבר צריך להטריד את יוסף כלל וכלל. לפי זה, הבאת בנימין איננה קשורה כלל לבירור החשדות של יוסף. מניסוח דבריו של יוסף עולה, שגם לאחר שייבחנו דברי האחים ויימצא שאינם מרגלים, עדיין מבקש הוא להביא אליו את האח הנוסף. אין יוסף מבהיר את מטרתו בכך – אך הוא גם אינו נדרש לכך: וכי מי מהאחים יעז לסרב לפקודה של יוסף? לכן הוא אוסר את כל האחים במשמר, ומאפשר לאחד בלבד לחזור הביתה ולהביא אתו את בנימין.

* * *

להלן נראה שהסבר זה להצעת יוסף מבהיר את כל המשך הפרשה. אולם כאן עלינו להתייחס למספר קשיים פרשניים שעלולים להתעורר בעקבות דברינו. יוסף פותח את דבריו במילים: "הוא אשר דברתי אלכם לאמר מרגלים אתם". מובן הפשוט של המילים הראשונות הוא, שהן מתייחסות לדברי האחים שנאמרו קודם לכן, דהיינו: אזכורו של בנימין. לכאורה עולה מכאן, שדווקא אזכור בנימין הוא שמעורר את חשדו של יוסף (וכפי שהבינו זאת מספר פרשנים, המובאים לעיל בהערה 1). לפי דברינו, הרי שאין קשר בין אזכור בנימין לבין חשדו של יוסף באחיו. אולם נראה שיש לנתק בין דברי האחים לדברים הללו של יוסף. הפסוק פותח במילים: "ויאמר אלהם יוסף", ולשון זו מציגה פתיחה חדשה. זאת בניגוד למהלך רגיל של דרשיח, שבו נפתחים דבריו של כל צד בציון סתמי: "ויאמר", "ויאמר". כך התנהל הדרשיח עד לשלב זה,⁷ אולם כאן נפתחים דברי יוסף בסגנון של אמירה מחודשת.

נראה להסביר, שעד כה נערך דרשיח ער ונוקב בין האחים לבין יוסף, כאשר יוסף חוקר את האחים והם משיבים לו על שאלותיו. סביר להניח שדרשיח זה כלל פרטים רבים מעבר לאלו המצוינים בפסוק. כמו כן, נוכל להוכיח שגם הפרטים שהוזכרו בדברי האחים לא נאמרו כולם במשפט אחד, אלא האחים גילו פרט אחר פרט, בעקבות שאלותיו של יוסף. כך עולה מתיאור האחים את הדרשיח באוזני יעקב אביהם:

6. המבחן מנוסח בלשון פסיבית: "ויבחנו דבריכם", ייבחנו כפי שייבחנו – ולא באמצעות האחים.

7. "ויאמר אלהם מאין באתם ויאמרו מארץ כנען" (f); "ויאמר אלהם..." (ט); "ויאמרו אליו..." (י); "ויאמר אלהם..." (יב); "ויאמרו..." (יג).

וַיֹּאמְרוּ שְׂאוֹל שְׂאֵל הָאִישׁ לָנוּ וּלְמוֹלְדֵתָנוּ לְאֹמֶר הָעוֹד אֲבִיכֶם חַי הַיֵּשׁ לָכֶם אִךְ וַנִּגְדֵּל לוֹ
עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה (מ"ג, ז).

כלומר: חקירת האחים התנהלה באופן ארוך וממושך, והתורה קיצרה אותה לכדי משפט אחד, שבו מוסרים האחים פרטים על עצמם, על מוצאם ועל משפחתם. נראה, שלאחר החקירה שעברו האחים, ניגש יוסף לסכם את תוצאותיה. הוא מסכם את שהעלה בידיו: "ויאמר אלהם יוסף הוא אשר דברתי אלכם לאמר מרגלים אתם" – כלומר: מסקנת הדברים היא, שעדיין אני חושד בכם שהנכם מרגלים. המילים "הוא אשר דברתי" מציינות סיכום של החקירה, ולא תגובה לדברי האחים שנאמרו קודם לכן.⁸

כך גם נוכל להבין את המשך דבריו, שלכאורה גם ממנו עולה שלא כדברינו: "בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה...". ניתן היה להבין שהמילים "בזאת תבחנו" מתפרטות בהמשך הדברים: "כי אם בבוא אחיכם...". אולם יותר נראה בעינינו לבאר, שמילים אלו הן פתיחה כללית לכל הדברים הבאים של יוסף, שהם מסקנתו המעשית: על האחים יהיה להביא את בנימין, וביתניים הם ישובו במשמר. כך ניתן לדייק בלשונו של יוסף עצמה:

בְּזֹאת תִּבְחָנוּ
חַי פְּרַעֲה אִם תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם בָּבוֹא אֲחֵיכֶם הַקָּטָן הֵנָּה.
שְׁלַחוּ מִכֶּם אֶחָד וַיִּקַּח אֶת אֲחֵיכֶם
וְאִתֶּם הָאֶסְרוּ
וַיִּבְחָנוּ דְּבָרֵיכֶם הָאֵמֶת אִתְּכֶם וְאִם לֹא חַי פְּרַעֲה כִּי מְרַגְלִים אַתֶּם.

פעמיים נשבע יוסף בחיי פרעה, וכל פעם – בהקשר של תנאי אחר: אם לא יביאו את בנימין, הרי "חי פרעה אם תצאו מזה", כלומר לא ישוחררו. ואם יבחנו דבריהם (על ידי יוסף בעצמו) ויימצא שאין האמת אתם, הרי "חי פרעה כי מרגלים אתם" וממילא יומתו. תשועת האחים תהיה בסדר ההפוך: ראשית, עליהם לזכות בחייהם, אם המודיעין של יוסף ימצא אותם נקיים מכל חשד ריגול; ולאחר מכן, עליהם לזכות בשחרורם, על ידי הבאת בנימין.

* * *

לאחר שהבהרנו את הצעתו של יוסף ואת האופן שבו הוא מציע לבחון את כנותם של האחים, עלינו לשאול: לשם מה? מהי מטרת יוסף בהצעתו?

8. כך פירש רש"י: "הדבר אשר דיברתי – שאתם מרגלים – הוא האמת והנכון. זהו לפי פשוטו". רש"י ביאר כך מפני שהתקשה בשאלה: כיצד דבריהם הקודמים של האחים הגבירו את החשד כלפיהם, במקום שיפחיתו אותו? ועיין שפתי חכמים. כך ביאר גם אור החיים: "פירוש, שאין אני חוזר מדיבורי הראשון, ועדיין הדיבור הראשון במקומו עומד. ואומר: 'לאמר' – פירושו: עודנו אומר כן".

אמנם ברור שיוסף מבקש להביא את בנימין אליו (כפי שהצביעו כל המפרשים); אך לפי דברינו, מטרה זו מסבירה רק את החלק הראשון בהצעתו של יוסף. החלק השני – מאסרם של האחים עד תום הבירור המודיעיני אודותם – דורש הסבר. אולם נראה שדווקא חלק זה הוא העיקרי בתכניתו של יוסף. יוסף מעוניין לשים את אָחיו במשמר **למשך תקופת זמן שאיננה מוגדרת**. כבר ציינו, שעריכת הבירור המקיף על האחים יכולה להימשך זמן רב. ייתכן שמלאכת איסוף הנתונים ובדיקת אמינותם של האחים תתארך; ובלאו הכי יוסף איננו ממהר, שהרי כל עוד האחים נתונים במשמר, הוא בטוח מפני חשש ריגול. לטהר את שמם של האחים – אין זה מדאגתו הדחופה של יוסף, ולכשיתפנה – יעסוק בכך.

מה חושבים האחים על כך? מה עובר במוחם בשעה שהם שומעים את הצעתו של יוסף להחזיק בהם במשמר לאורך כל זמן החקירה? אמנם האחים מושמים במשמר למשך שלושה ימים; אך את זה אין הם יודעים בשעת מעשה. מבחינתם, ייתכן שהם יישארו זמן רב במשמר. מי יודע כמה זמן תימשך החקירה? האם יש סיכוי שהיא תסתיים בזמן הקרוב? האם יש סיכוי שהיא תסתיים **בכלל**? האם ניתן בכלל לצפות מהשליט המצרי האכזר שיתפנה לעסוק בעניינם? מה יגרום לו להתפנות מכל ענייניו ולהקדיש מזמנו לטובת כמה כנענים אנונימיים, החשודים בריגול, המוחזקים אי-שם בבית המאסר האפל והשכוח? האם יש תקווה? האם אין הם עתידים לבלות את כל יתר חייהם בבית המשמר, שכוחים מלב, רחוקים מארצם, ממולדתם, מבית אביהם? ומה עם אבא – מה יהיה עליו?

זה בדיוק מה שרצה יוסף. זאת הייתה תכניתו כאשר שם את אָחיו במשמר: הוא ירחיק אותם מבית אבא, יבודד אותם מכל העולם, יגרום להם להרגיש אבודים, שכוחים לנצח – **בדיוק כפי שעשו הם לו**. נראה עתה מה ירגישו האחים. יטעמו הם עצמם את טעמם המר של החיים בצל בית המאסר המצרי, כפי שטעם הוא בגללם. האם יבינו את משמעות מעשיהם? האם יפנימו את מה שעוללו לו במכירתו למצרים?

* * *

כך תכנן יוסף מלכתחילה. ואכן, הוא אוסף את אָחיו אל בית המשמר – "ויאסף אתם אל משמר שלשת ימים" (יז) – אולי אותו בית משמר שבו היה הוא אסור עד לפני שנים לא רבות. אולם לא לזמן רב נשארים האחים במשמר, ביום השלישי מגיע אליהם יוסף ומשנה את תכניתו:

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת עָשׂוּ וַחֲיוּ אֶת הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרָא. אִם כְּנִים אַתֶּם אֲחֵיכֶם אֶחָד יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמָרְכֶם וְאַתֶּם לְכוּ הִבִּיאוּ שָׂבֵר רַעְבוֹן בְּתִיכֶם. וְאֵת אֲחֵיכֶם הֶקְטַן תְּבִיאוּ אֵלַי וַיֹּאמְרוּ דְבָרֵיכֶם וְלֹא תַמּוּתוּ וַיַּעֲשׂוּ כֵן (יח-כ).

כעת מציע יוסף לאפשר לכל האחים, חוץ מאחד, לחזור אל ביתם ולהביא את בנימין. כאן עלינו לשאול: מדוע שינה יוסף את תכניתו?⁹ מה גרם לו לשנות את דעתו ובמקום לאסור את כל אחיו (חוץ מאחד) הוא חוזר בו ומשחרר אותם (חוץ מאחד)?

ניתן אמנם להניח, שיוסף חזר בו בשל שיקולים שאינם כתובים במפורש. אולי רחמיו גברו עליו והוא ויתר לאחים על העונש הארוך שתכנן להם. אולי חשב שכבר ריצו האחים את עונשם בשהייה של שלושה ימים במשמר וכעת עליו לשחררם. אך לנו נראה שהטעם לשינוי התכנית כתוב במפורש. לשם הסברת הדברים, נתבונן בהמשך התיאור. לאחר שיוסף מציע את הצעתו לשינוי התכנית, הוא שומע דין ודברים בין האחים על אודות מכירתו־שלו:

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו אָבֶל אֲשֶׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְנוּ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמְעֵנוּ עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת. וַיַּעַן רְאוּבֵן אֶתֶם לֹאמַר הֲלוֹא אֲמַרְתִּי אֵלֵיכֶם לֹאמַר אֵל תִּחַטְּאוּ בְּיַלְדְּ וְלֹא שָׁמַעְתֶּם וְגַם דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ. וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי שָׁמַע יוֹסֵף כִּי הִמְלִיץ בֵּינְתֶם (כא-כג).

תגובתו של יוסף לדברים ששמע היא:

וַיֹּסֵב מַעְלֵיהֶם וַיִּבֶן וַיֵּשֶׁב אֲלֵהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם וַיִּקַּח מֵאֵתָם אֶת שְׁמֵעוֹן וַיֹּאסֶר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם (כד).

יוסף שומע את האחים, מתפרץ בבכי, אך מתגבר על עצמו וממשיך בתכנית השנייה שהציע: הוא אוסר את שמעון ומשחרר את יתר אחיו. כך, לכאורה, מצטייר סדר האירועים בקריאה ראשונה, אולם נשים לב לשתי מילים שהובאו בסוף הצעת יוסף:

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי... וְאֵת אָחֵיכֶם הִקְטַן תְּבִיאוּ אֵלַי וַיֹּאמְנוּ דְבַרְיֶכֶם וְלֹא תָמוּתוּ וַיַּעֲשׂוּ כֵן.

המילים "ויעשו כן" מורות כי התכנית שהציע יוסף כבר בוצעה, כלומר – שמעון כבר נאסר, ושאר האחים שוחררו לדרכם. אך המשך הפסוקים מלמד אחרת, הרי **אחר כך**, כאשר שומע יוסף את הדו־שיח שבין האחים, **ולאחר** שהוא מתפרץ בבכי, הוא אוסר את שמעון לעיני האחים.

9. משאלה זו התעלמו רוב העוסקים בפרשייתנו. בעיקר קשה שינוי התכנית, הכולל 'הטבה בתנאים', לפי המבארים שמטרת יוסף במעשיו הייתה להביא את בנימין אליו, וכליאת האחים הייתה רק אמצעי לחץ לשם כך. גם לפי הסברו של ר"י מִדָּן (לעיל, הערה 5), שמעשיו יוסף באו לבחון את תשובת האחים, יש להקשות: שינוי התכנית מגיע בשלב שעדיין תשובתם של האחים לא הוכחה, ומה פשר ההטבה הזו? אמנם אפשר ליישב שרחמי יוסף נכמרו על אחיו ללא קשר לתכניתו המרכזית.

נראה לנו לבאר שהפסוקים שבין המילים "ויעשו כן" ובין תיאור מאסרו של שמעון – הם הפסוקים המתארים את דברי האחים זה לזה ואת תגובת יוסף – אינם מתארים את סדר האירועים הרציף, אלא הם מתארים את מה שקרה **עוד לפני שהציע יוסף את תכניתו.**

במילים אחרות, ביום השלישי מגיע יוסף אל בית המשמר כדי לראות את אחיו. תכניתו הראשונה מתנהלת כרגיל, האחים הושלכו לבית המשמר והם אינם עתידים לצאת משם זמן רב. אלא ששם שומע יוסף את דברי האחים ומגיב בכך. **בעקבות כך משנה יוסף את תכניתו ומציע את הצעתו השנייה.** תיאור דברי האחים ותגובת יוסף קוטע את רצף האירועים הכרונולוגי ומחזיר אותנו אחורה, עוד קודם להצעת יוסף השנייה. לאחר תיאור זה חוזרת התורה ומספרת על היישום המעשי של תכנית יוסף, כפי שסיפרה לפני כן בקיצור, במילים "ויעשו כן". ואכן, אם נדייק בלשון הכתוב, נראה שהתורה חוזרת גם על תיאור הצעת יוסף לאחים (היא התכנית השנייה):

וַיֵּשֶׁב אֱלֹהִים וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם וַיִּקַּח מֵאֲתָם אֶת שְׁמֵעוֹן וַיֹּאסֶר אֹתוֹ לְעִינֵיהֶם.

אין התורה מפרטת מה דיבר יוסף אל האחים. לשיטתנו נאמר, שדברים אלו אינם אלא הצעת התכנית השנייה שפורטה לעיל. כך נוכל להציג את שני התיאורים באופן מקביל כעומדים זה מול זה, ומתארים למעשה, אירוע אחד:

כא-כד

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו... וַיַּעַן רְאוּבֵן אֶתֶם
לֵאמֹר... וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי שָׁמַע יוֹסֵף... וַיִּסָּב
מֵעֲלֵיהֶם וַיִּבֶן וַיֵּשֶׁב אֱלֹהִים

יח-כ

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יוֹסֵף בְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת עָשׂוּ
וְחָיו... וְאֵת אָחֵיכֶם הִקְטַן תְּבִיאֵן אֵלַי וַיֹּאמְנוּ
דְּבָרֵיכֶם וְלֹא תָמוּתוּ

וַיַּעֲשׂוּ כֵן. וַיִּקַּח מֵאֲתָם אֶת שְׁמֵעוֹן וַיֹּאסֶר אֹתוֹ
לְעִינֵיהֶם.

כמובן, צריך להבין מדוע פיצלה התורה את הסיפור לשניים. ההסבר לכך הוא שמטרת כל תיאור היא שונה – בתחילה מציגה התורה את הסיפור כהווייתו, כפי שאירע – יוסף הגיע אל אחיו, הודיע להם על שינוי התכנית וביצע אותה. אולם לאחר מכן מסבירה לנו התורה את מה שעמד **מאחורי הדברים**, כלומר, מה גרם ליוסף לשנות את התכנית. לשם כך חוזרת התורה ומספרת כיצד שמע יוסף את הדור שיח שבין האחים ואת מענה ראובן להם, ובעקבות פרץ הרגשות שאחז בו הוא החליט לשנות את התכנית.

נבחן כעת את התכנית החדשה. יוסף ביקש בתכניתו הראשונה להעניש את האחים, ללמד אותם לקח, לגרום להם להרגיש את אשר הוא הרגיש בשל מעשיהם. ואכן, בשל מצבם נזכרים האחים במצב דומה שקרה לאחיהם יוסף בשעה שמכרו אותו למצרים. תכניתו של יוסף הצליחה, והאחים נזכרים במעשה המכירה ובתוצאותיה.¹⁰ הם מרגישים אשמים ומקבלים אחריות על כך. יוסף שומע את צערם של האחים. יתרה מזאת, הוא שומע שראובן, בכור האחים ומנהיגם, נזף באחים על מה שעשו,¹¹ והוא פורץ בבכי. הוא משנה את התכנית משום שהרגיש שבדבריהם –

10. האחים מביעים חרטה: "אבל אשמים אנחנו... על כן באה אלינו הצרה הזאת"; על איזו צרה מדובר? יש מי שמבאר שהצרה היא בקשת יוסף להביא את בנימין אליו. לפי הצעתנו, הצרה היא צרתם של האחים שנידונו לכליאה אינסופית וחסרת סיכויי שחרור בכלא המצרי (בעסקי צרות – "אדם קרוב אצל עצמו").

11. ראוי לשים לב, שתגובתו הנרגשת של יוסף באה רק לאחר דבריו של ראובן, ולא מיד בשמעו את דברי האחים. מילותיו של ראובן מצריכות עיון מדוקדק: ראובן מאשים את האחים שלא שמעו לו – "ולא שמעתם" – ומשום כך "גם דמו הנה נדרש". ראובן טוען שהצרות שבאו על האחים הן, למעשה, דרישת דמו של יוסף. לכאורה יש לתמוה: האם ראובן איננו יודע שיוסף נמכר למצרים? האם אין הוא יודע שיוסף חי? מדוע הוא מדבר על דרישת דמו, כאילו היה מת?! והתשובה היא שאכן ראובן חושב שיוסף מת. אם נקרא היטב את סיפור המכירה, נראה שראובן לא היה שותף לתכנונם של האחים להרוג את יוסף, ולהפך: הוא פקד עליהם שלא לנגוע בו. בהצעתו הוא הורה לאחים שאף אם יוסף ראוי לעונש – הרי שעונש זה צריך להיות זמני ועליהם להשיב את יוסף אל אביו. לכן גדולה הייתה תדהמתו של ראובן כאשר שב אל הבור (לאחר שעזב את האחים) וראה שיוסף איננו שם. הוא לא ידע על המכירה ולכן הסיק שהאחים לא שמעו להוראותיו **והרגו את יוסף**. כך חשב ראובן מאז סיפור המכירה עד שהתגלה יוסף אל האחים (ועיין בספר הזהר ח"א, קפה ע"ב!). מכאן שהאחים הציגו הצגה כפולה לאחר מכירת יוסף: האחת – ליעקב ("טרף טרף יוסף"), והשנייה – לראובן. על כל זאת ראה מאמרי, 'לעבד נמכר יוסף', **כינוסים** א, תשנ"ז, עמ' 160-170.

בשל דברי ראובן הללו, קשה לנו לקבל את הסברו של ר"י בן-נחן לפרשיות האחים ויוסף. הוא טוען כי יוסף התנכר לאָחיו ולמשפחתו, משום שחשב שיעקב יודע על דבר המכירה. ראה: 'בן-נחן, הפילוג והאחדות: כפל הטעות והלם הגילוי מפני מה לא שלח יוסף (שליח) אל אביו?', **מגדים** א, תשמ"ו, עמ' 20-31. ראובן מדבר במפורש על **הריגתו** של יוסף בידי אחיו, ואם כן, כבר כאן – ולא רק תוך כדי נאומו של יהודה (כפי שהסביר ר"י בן-נחן, שם) – שומע יוסף כי ישנו סיפור-כיסוי למכירה. האם לא היה מסוגל להסיק שגם אביו הוטעה על ידי האחים וגם יעקב חושב שיוסף איננו בין החיים? יתרה מזאת: לאורך כל הפרשיות הללו פירוש המילה "איננו" הוא מת. לא כאן המקום להרחיב בכך, אך מילה מנחה זו מבארת נקודות חשובות ביותר בסיפור (ראה למשל, מ"ב, לו, לגבי שמעון). כך שומע כבר יוסף מפי האחים כי אחד האחים "איננו" (מ"ב, יג) – והכוונה ליוסף עצמו – ומכאן, שלאורך כל פגישתם יוסף מודע היטב להטעיה שערכו האחים ביחס אליו.

גם להסברו של ר"י מדן (לעיל, הערה 5), ולפיו הסוגיה המרכזית המתבררת בפרשיות יוסף ואָחיו היא התשובה הכפולה של ראובן ויהודה, שני מנהיגי המשפחה – אנו מודים רק במקצת: אמנם יהודה מוכיח כי למד את הלקח וחזר בתשובה, אך את התנהגות ראובן לא ניתן לפרש כהתליך של תשובה, שכן ראובן לא חטא כלל בחטא המכירה, כפי שביארנו לעיל

מפגש יוסף והאחים

שבאו אל אוזניו של יוסף מבלי שתכנן זאת – הראו האחים כי הם למדו את הלקח הנדרש.

אם נדייק בדברי יוסף נגלה את המניע העיקרי לשינוי התכנית:

אם פנים אתם אחיכם אָחַד יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶּם וְאַתֶּם לֹכְנֵי הַבַּיִת שֶׁבַר וְעֵבֹן בְּתֵיכֶם. וְאַתֶּם אַחֲיֵיכֶם הַקָּטָן תִּבְיֵאוּ אֵלַי.

יוסף נזכר בבית אבא. הוא מבין שעם כל הרצון להעניש את האחים, הרי שמאסרם בבית המשמר במצרים מונע מהם להביא את שברם הביתה. כעת, לאחר שגילה שהאחים אכן מצטערים על מעשיהם, הוא משנה את התכנית באופן שיאפשר לאחים לספק את מזון ביתם. לכן הוא משחרר את האחים כולם, חוץ מאחד שאותו הוא ממשיך לאסור עד אשר יביאו את בנימין אליו.

כלומר: יוסף מוותר על החלק השני בתכניתו – דהיינו: מאסר האחים "עד לבדיקת אמינותם" – כביכול, מתוך מטרה להעניש אותם – וממשיך למלא אחר החלק הראשון בלבד – שהוא: הבאת בנימין אליו.

ובמאמר הנ"ל (ואף יעקב באחרית ימיו הזכיר ברמז ליהודה, ואולי גם לשמעון וללוי, את חטא המכירה – אך לא לראובן).

דווקא הסברה של א' יעקבסון ("העוד אבי חי?" – המפתח להתנהגות יוסף, מגדים יד, תשנ"א, עמ' 27-31) מתקבל על דעתנו. לפיה, תגובתו של יוסף לנאומו של יהודה: "אני יוסף העוד אבי חי?" (מ"ה, ג) – לא נאמרה מתוך פרץ רגשות, אלא מתוך תוכחה. יוסף ביקש לגרום לאֲחֵיו להפנים באופן חווייתי את טעותם. לדעתנו, יש לסטות מעט מדבריה, ולהסביר כי יוסף ביקש לאפשר לאחים לחוות את אשר חווה הוא בעקבות מכירתו (כפי שביקש לעשות בתכניתו הראשונה שפורטה לעיל). יהודה, בנאומו, ביקש לעורר את רגשותיו של יוסף על האב הזקן, אך כאן כבר לא יכול היה יוסף להתאפק יותר. הוא מסיר מעליו בבת אחת את המסווה, וקורא: "הכיצד תעז לדבר על אומללותו של אבינו? היכן הייתם, אתה ואחיך, בעת מכירתנו?" (יעקבסון מבינה שמטרת יוסף הייתה להעמיד את האחים על טעותם במכירה – כנראה, בשל הרחמים על האב – ועל כן התגלותו נעשתה באופן שקול כאשר הבין כי למדו את הלקח. להבנתנו, המניע של יוסף היה העונש ולא לימוד הלקח. משום כך התגלותו של יוסף 'תפסה' אותו לא מוכן, שכן לא העלה בדעתו כי יהודה ינסה לגייס את אומללות האב לטובתו. הפסוקים, אכן, מתארים את יוסף מתפרץ באופן פתאומי, משום שלא יכול היה להתאפק יותר. לפי יעקבסון ההתגלות נעשתה באופן מכוון ושקול). ראייה לכך שלא פרץ רגשות של חמלה הביא את יוסף להתגלות לאחיו (כטענת ר"י בן-נון) אלא דווקא הזעם והתוכחה, היא העובדה שלא מוזכר כאן כל בכי של יוסף. הבכי יבוא מאוחר יותר כאשר הוא ייפול על צווארי אחיו, אך בשעת ההתגלות עצמה מעמיד יוסף פנים זועמות, ולאחריה הוא ניגש, קודם כול, לסידור הכלכלי של העברת המשפחה למצרים. רק לאחר כל זאת מתפרצים בו רגשות החמלה והוא בוכה על צווארי אחיו.

* * *

לבסוף, לא נעלים מעיני הקורא הערה אחת שנראית קשה על פירושנו: כאשר שבים האחים אל יעקב ומספרים לו את כל הקורות אותם, הם מתארים:

וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ הָאִישׁ אֲדֹנָי הָאָרֶץ בְּזֹאת אָדַע כִּי כָּנִים אַתֶּם אֲחֵיכֶם הָאֶחָד הֵנִיחוּ אֶתִּי וְאֶת רַעְבוֹן בְּתֵיכֶם קָחוּ וְלָכוּ. וְהֵבִיאוּ אֶת אֲחֵיכֶם הַקָּטָן אֵלַי וְאֲדַעָה כִּי לֹא מְרַגְלִים אַתֶּם כִּי כָּנִים אַתֶּם (מ"ב, ב, לג-לד).

מניסוח דבריהם של האחים משתמע שהמבחן שהציע יוסף לבדוק "כי כנים אתם" הוא דווקא הבאת בנימין. בזאת ידע יוסף "כי לא מרגלים אתם". לפי הסברנו, הבאת בנימין אינה בוחנת את האחים אם מרגלים הם.

אמנם ייתכן שניסוח זה, המדגיש את הצורך בהורדת בנימין למצרים, מוצג על ידי האחים לפני יעקב כדי לשכנעו. משום כך הם כורכים את החשד בריגול עם הבקשה להבאת בנימין, אף שבתכנית המקורית היו אלו שתי מטרות שונות. מעט חיזוק לכיווננו נוכל להביא מהמשך הפרשה, כאשר כלה השבר והאחים ביקשו לשוב למצרים. אז עולה עניין בנימין בשנית, ויעקב גוער באחים:

לָמָּה הִרְעַתֶּם לִי לְהַגִּיד לְאִישׁ הָעוֹד לְכֶם אֶחָ (מ"ג, ו).

אם עניין בנימין הועלה בחקירת יוסף כחלק מהחשד בריגול, הרי ברור ליעקב שלא האחים הרעו לו, אלא יוסף גילה עובדה זו תוך כדי חקירתו. יעקב מאשים את הבנים שסיפרו לו מיזמתם וללא כל צורך על הרכב משפחתם (כפי שאכן עלה מהצגת הדברים של האחים בפני יעקב – מ"ב, לב), ורק משום כך הציג יוסף את דרישתו להבאת בנימין. לעניין החשד בריגול – אין זה משנה כמה אחים הם והיכן נמצא האח הקטן.